

FORISH TUMANI TOG'LARIDA O'SADIGAN ROVOCH (RHEUM L.) O'SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI VA UNDA FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Maxmurov Doston Minglibek o'g'li¹

Toshkent davlat agrar universiteti q.x.f.f.d., (PhD)

Nortojiev Bobosher Sheralievich²

Toshkent davlat agrar universiteti q.x.f.f.d., (Dsc)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23375945>

Annotatsiya. Ushbu tezisda Porish tumani tog'li hududlarida tabiiy holda o'sadigan rovoch o'simligining dorivorlik xususiyatlari, biologik faol moddalari va xalq tabobatidagi ahamiyatini o'rganish masalalari yoritilgan. Rovocho'simligining ildizi va yer ustki qismlarida uchraydigan biologik faol birikmalarni aniqlash, ularning ehtimoliy farmakologik xususiyatlarini baholash hamda mahalliy dorivor o'simliklar xomashyosi sifatida foydalanish imkoniyatlarini tadqiq etish dolzarb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: rovoch, dorivor o'simlik, Porish tumani, tog' florasi, biologik faol moddalar, xalq tabobati, tabiiy xomashyo.

Аннотация. В данных тезисах освещены вопросы изучения лекарственных свойств, биологически активных веществ и значения в народной медицине растения ревень (Rheum), произрастающего в естественных условиях в горных районах Поришского района.

Актуальным является определение биологически активных соединений, содержащихся в корнях и надземных частях растения ревень, оценка их возможных фармакологических свойств, а также исследование возможностей использования в качестве местного лекарственного растительного сырья.

Ключевые слова: ревень, лекарственное растение, Поришский район, горная флора, биологически активные вещества, народная медицина, природное сырьё.

Annotation. This thesis addresses the study of the medicinal properties, biologically active substances, and significance in folk medicine of the rhubarb (Rheum) plant growing naturally in the mountainous areas of Porish district. The identification of biologically active compounds found in the roots and aboveground parts of the rhubarb plant, the assessment of their potential pharmacological properties, and the study of the possibilities of using it as a local medicinal plant raw material are considered relevant.

Keywords: rhubarb, medicinal plant, Porish district, mountain flora, biologically active substances, folk medicine, natural raw material.

Kirish Bugungi kunda tabiiy dorivor o'simliklarni o'rganish, ularning kimyoviy tarkibi va biologik faolligini ilmiy asosda baholash farmasevtika, biotexnologiya va o'simlikshunoslik sohalarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonning tog'li hududlari o'simliklar xilma-xilligi va mahalliy aholi tomonidan asrlar davomida foydalanib kelinayotgan dorivor o'simliklari bilan alohida ahamiyatga ega.

Rovocho (Rheum turkumiga mansub o'simliklar) ko'p yillik o'simliklar guruhiga kiradi.

Uning ayrim turlari xalq tabobatida, jumladan, hazm jarayonlari bilan bog'liq muammolarda qo'llanib kelingan.

Rovoch tarkibida antraxinon hosilalari, polifenollar, taninlar va boshqa biologik faol birikmalar uchrashi mumkin. Ushbu moddalarning tarkibi va miqdori o'simlik turi, o'sish sharoiti hamda o'simlikning qaysi qismi o'rganilayotganiga bog'liq.

Porish tumani tog'li hududlarida o'sadigan rovoch populyatsiyalarini botanik va fitokimyoviy jihatdan o'rganish mahalliy floraning dorivorlik salohiyatini aniqlash, o'simlik resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish uchun ilmiy asos yaratishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi

Porish tumani tog'larida o'sadigan rovoch o'simligining botanik xususiyatlari, fitokimyoviy tarkibi va ehtimoliy dorivorlik xususiyatlarini o'rganish hamda undan tabiiy dorivor xomashyo sifatida foydalanish istiqbollarini baholash.

Tadqiqot usullari

Tadqiqotda rovoch o'sadigan hududlarni dala sharoitida kuzatish, o'simlikning morfologik belgilarini tavsiflash, botanik turini aniqlash va adabiyotlar tahlilini o'tkazish nazarda tutiladi.

Laboratoriya sharoitida o'simlik namunalarining fitokimyoviy tarkibini, jumladan, polifenollar va boshqa biologik faol birikmalar miqdorini aniqlash mumkin. Olingan natijalar tegishli ilmiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlar bilan taqqoslanadi.

Rovochning dorivorlik xususiyatlari

Rovoch turlarining ayrimlarida uchraydigan antraxinon hosilalari ichak harakatini kuchaytiruvchi ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, polifenollar va taninlar kabi birikmalar antioksidant faollik bilan bog'liq xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Biroq bu xususiyatlar barcha rovoch turlarida bir xil namoyon bo'lmaydi va ularni muayyan hududda o'sadigan o'simlikka nisbatan qo'llash uchun maxsus laboratoriya tadqiqotlari talab etiladi.

Rovochning dorivorlik salohiyatini baholashda o'simlikning ildizi, barg bandi va barglarini alohida o'rganish muhim. Chunki ularning kimyoviy tarkibi va xavfsizlik ko'rsatkichlari farq qilishi mumkin. Ayrim rovoch turlarining barglarida oksalatlar miqdori yuqori bo'lishi mumkinligi sababli, o'simlik qismlarini o'zboshimchalik bilan iste'mol qilish tavsiya etilmaydi (1-jadval).

1-jadval

Porish tumani tog'larida o'sadigan rovoch o'simligini o'suv fazalari va ularning morfologik belgilari (2026 yil)

№	O'suv fazalari	Fazaning boshlanish davri	Asosiy morfologik belgilar
1	Uyg'onish va kurtaklarning bo'rtishi	Mart oyining boshi – o'rtalari	Tuproq harorati ko'tarilishi bilan ildizpoyadagi kurtaklar faollashadi va bo'rta boshlaydi.
2	Nihollarning yer yuzasiga chiqishi	Mart oyining o'rtalari – oxiri	Yosh barglar tuproq yuzasiga chiqib, dastlabki barg plastinkalari shakllana boshlaydi.
3	Barglarning jadal o'sishi	Mart oyining oxiri – aprel	Barglar hajmi kattalashadi, barg bandi uzayadi va o'simlikning assimilyatsiya yuzasi ortadi.
4	Gulpoyaning shakllanishi	Aprel – may	O'simlikning markaziy qismida gulpoya rivojlanib, bo'yiga o'sadi.
5	Gullash	May – iyun	Gulto'plamlar shakllanadi va gullar ochiladi. Bu davrda changlanish jarayoni kechadi.

6	Meva va urug‘larning shakllanishi	Iyun – iyul	Changlanishdan keyin meva va urug‘lar rivojlanadi, urug‘lar asta-sekin yetiladi.
7	Urug‘larning yetilishi va tarqalishi	Iyul – avgust	Urug‘lar to‘liq yetilib, tabiiy sharoitda tarqalishi mumkin.
8	Yer ustki qismining so‘lishi va nisbiy tinim davri	Yoz oxiri – kuz	Namlik va harorat sharoitiga qarab yer ustki qismlarining o‘sishi susayadi, o‘simlik ildizpoyasida ozuqa moddalarini to‘playdi.

Izoh: jadvaldagi muddatlar Porish tumani tog‘li hududlari uchun dastlabki taxminiy fenologik davrlar sifatida keltirilgan. Aniq muddatlar rovochning botanik turi, dengiz sathidan balandlik, harorat, yog‘in va tuproq namligiga qarab o‘zgarishi mumkin. Ular dala kuzatuvlari orqali tasdiqlanishi lozim.

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, Porish tumani tog‘li hududlarida o‘sadigan rovoch o‘simligining o‘sishi va rivojlanishi tashqi muhit omillari, ayniqsa, harorat, tuproq namligi va tog‘ sharoitidagi iqlim xususiyatlari bilan uzviy bog‘liq. O‘simlikning vegetatsiya davri bahorda ildizpoyada joylashgan kurtaklarning uyg‘onishi va bo‘rtishi bilan boshlanadi.

Haroratning ko‘tarilishi hamda tuproqda namlikning yetarli bo‘lishi kurtaklarning rivojlanishiga qulay sharoit yaratadi.

Mart oyida yosh barglarning yer yuzasiga chiqishi va barg plastinkalarining shakllanishi kuzatiladi. Keyingi bosqichda barglarning jadal o‘sishi natijasida o‘simlikning assimilyatsiya yuzasi ortadi. Bu jarayon fotosintez faolligining kuchayishiga va o‘simlikning keyingi rivojlanish bosqichlari uchun zarur organik moddalar to‘planishiga xizmat qiladi.

Aprel–may oylarida gulpoyaning shakllanishi va bo‘yiga o‘sishi o‘simlikning generativ rivojlanish bosqichiga o‘tayotganini ifodalaydi. May–iyun oylarida gullash jarayoni kechib, qulay sharoitda changlanish va urug‘lanish amalga oshadi. Keyingi bosqichda meva va urug‘lar shakllanib, yoz oylarida ularning yetilishi kuzatilishi mumkin (1-pacm).

Yozning oxiriga kelib, tashqi muhit sharoitiga bog‘liq holda yer ustki qismlarining o‘sishi susayadi. Ko‘p yillik rovoch o‘simliklarida ildizpoya saqlanib qolib, keyingi vegetatsiya davri uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa Porish tumani tog'larida o'sadigan rovoch o'simligini botanik, fitokimyoviy va farmakologik jihatdan o'rganish mahalliy dorivor o'simliklar florasini ilmiy asosda baholashning istiqbolli yo'nalishlaridan biridir.

Uning tarkibidagi biologik faol birikmalarni aniqlash, dorivorlik xususiyatlarini laboratoriya sharoitida tekshirish va xavfsizlik ko'rsatkichlarini baholash kelgusida ushbu o'simlikdan ilmiy asoslangan tarzda foydalanish imkoniyatlarini belgilaydi.

Bunda rovochning tabiiy zaxiralarini saqlash, uning biologik xilma-xilligiga zarar yetkazmaydigan yig'ish usullarini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. WHO Guidelines on Good Agricultural and Collection Practices (GACP) for Medicinal Plants. Geneva: WHO, 2003.
2. Evans W.C. Trease and Evans Pharmacognosy. 16th edition. Saunders Elsevier, 2009. runeton J. Pharmacognosy, Phytochemistry, Medicinal Plants. 2nd edition. Lavoisier Publishing, 1999.
3. Maxmurov D.M., "International scientific-online conference: "Models and methods for increasing the efficiency of innovative research" Germany 10.06.2025. – B. 308-311
4. Maxmurov D.M., Nortojiyev B.Sh., "International scientific-online conference: "Models and methods for increasing the efficiency of innovative research" Germany 10.06.2025 – B. 304 – 307.